

האם "שותפות הערכים" בין ארצות הברית ואירופה הולכת ונסדקת?

20.02.2025 | זכי שלום written by

נאומו של סגן נשיא ארצות הברית, ג'יי. די. ואנס, בוועידת הביטחון במינכן, זכה לתהודה עולמית רחבה.

במרכזו עמדה ביקורת נוקבת של סגן הנשיא על השחיקה בערכים הדמוקרטיים והליברליים בחלק ממדינות אירופה.

סגן הנשיא הבהיר שסוגיה זו מטילה צל כבד על "שותפות הערכים" שליוותה את יחסיה של ארצות הברית עם מדינות אירופה מאז תום מלחמת העולם השנייה.

אם תימשך מגמה זו באירופה, ייתכן מאוד שנהיה עדים לקרע הולך וגדל בין שתי היבשות. למציאות זו עשויות להיות השלכות גם על מדינת ישראל ועל יחסיה עם ארצות הברית ועם אירופה.

הקדמה

לנגד עינינו מתחולל עתה ראשיתו של מפנה היסטורי במערכת היחסים בין ארצות הברית ואירופה כפי שהתגבשה מתום מלחמת העולם השנייה. מערכת זו נוסדה על רקע שותפות הגורל במאבק ההרואי נגד גרמניה הנאצית ובעלות בריתה. עם סיום המלחמה הופנתה הברית בין ארצות הברית ומדינות מערב אירופה, חלקן חברות בברית נאט"ו, למאבק עיקש נגד הגוש הקומוניסטי בראשות ברית המועצות.

ההרס האדיר, בנפש וברכוש, שנגרם באירופה בעטייה של מלחמת העולם השנייה הותיר את ארצות הברית כמעצמה מספר אחת בזירה הבינלאומית. היא, בניגוד למדינות אירופה, לא חוותה את התופעות הקשות שהיו כרוכות בהשתלטות הדורסנית והקטלנית של מגפי הצורר הנאצי על אדמתן. בתום המלחמה הקימה ארצות הברית את ברית נאט"ו ויזמה את תוכנית מרשל לשיקומה של אירופה.

מעמדה הבכיר של ארצות הברית בברית נאט"ו, עוצמתה הצבאית והכלכלית האדירה והנוכחות המאסיבית של חייליה על אדמת אירופה קיבעו את מעמדה הבכיר של ארצות הברית ככוח שתפקידו להעניק הגנה ותמיכה למדינות אירופה.

לאורך השנים צלחה הברית בין ארצות הברית ואירופה משברים ומחלוקות בין שני הצדדים. בסופו של דבר הפגינה אירופה, ברמות שונות של אינטנסיביות, השלמה עם מעמדה הדומיננטי של ארצות הברית ביבשת. נוח היה לה מאוד לאירופה לחסות בצילה של מעצמה אדירה שלקחה

על עצמה את המעמד של "מדינת פטרון", המגינה על אירופה וגם נושאת בעול הכלכלי הכרוך בכך תוך שותפות מזערית יחסית של בנות בריתה באירופה.

עתה, עם כניסתו של ממשל טראמפ לבית הלבן, מתחולל שינוי מהפכני ביחסים בין ארצות הברית ואירופה. לאחר שאימץ את הנוסחה של "אמריקה ראשונה", החל ממשל טראמפ לבחון באורח יסודי עד כמה יש לאירופה חשיבות בקידום האינטרסים הלאומיים והערכים הליברליים של ארצות הברית.

תופעת ההגירה חסרת המעצורים לאירופה והתחזקות מגמות פרוגרסיביות ביבשת היוו, ועדיין מהווים, גורם מרכזי בשינוי מערכת הנורמות והערכים שעל פיהן פועלות רבות ממדינות אירופה. באורח טבעי שואל עצמו ממשל טראמפ האם העלות הכרוכה בשימור מערכת היחסים עם אירופה עדיין כדאית לארצות הברית. סוגיה זו תעמוד במרכזו של מאמר זה.

נאום סגן הנשיא ג'יי. די. ואנס

בנאום בוטה ותקיף, חסר תקדים באופיו, שנשא בוועידת מינכן לביטחון, הבהיר ג'יי. די. ואנס, סגן נשיא ארצות הברית, כי הפערים בין ארצות הברית ואירופה הולכים ומעמיקים, והם עלולים להוביל להיווצרות סדקים חמורים ביחסי שתי היבשות.

מעבר לסוגיות האסטרטגיות והכלכליות המפרידות כיום בין ארצות הברית ואירופה רובץ, אליבא דוואנס, גם ענן קודר, שחור משחור, הנובע מההתרחקות של אירופה מערכי היסוד שהיו לאורך שנים ציר ברזל שעליו התבססה השותפות האסטרטגית בין שני הצדדים.

ראוי להדגיש את העובדה שוואנס מתמקד בסוגיות ערכיות דווקא בוועידה האמורה להתמקד בסוגיות ביטחוניות-צבאיות. מעבר לכך, זו לראשונה, ככל הידוע, מתייחסת אישיות כה בכירה בממשל האמריקני, באורח פומבי, לסוגיות הנחשבות כ"סוגיות פנימיות" של מדינות אירופה.

ההבנה הבלתי כתובה שליוותה את יחסי ארצות הברית ואירופה לאורך שנים רבות הייתה שאף צד אינו חודר ל"קרביים" של הצד השני. כל צד מכבד את מערכות הממשל והשלטון של הצד השני, וגם את הנורמות שעל פיהן הוא פועל, ואינו אמור להטיף לצד השני מוסר איך עליו לפעול.

הנאום של ואנס בוועידת מינכן ניפץ בְּאִבְחָה חדת הבנות סמויות אלה. מעבר לעצם ההעזה בהתייחסות של ואנס לסוגיות פנימיות, ערכיות בעיקרו של דבר, באירופה, חשוב לציין את הנימה הקשוחה, אפילו בוטה, בהתבטאויותיו של ואנס. ניסוחיו מפגינים במפורש עמדה של "עליונות מוסרית", אפילו נימה של התנשאות, של ארצות הברית על אירופה. ואנס, כך ניתן להתרשם, אינו חש שום תחושות של אי-נוחות בבואו "להטיף מוסר" לאירופה על מצב הדמוקרטיה וזכויות האזרח בתוכה.

ואנס יודע היטב את ההיסטוריה הדמוקרטית של בריטניה שהביאה לכך שהיא זכתה לתואר "אם הדמוקרטיות". הוא יודע היטב גם את ההיסטוריה החברתית והמשפטית של ארה"ב ואת

המדיניות המפלה נגד שחורים במדינות רבות בארצות הברית עד לפני עשורים אחדים. הוא יודע שגם כיום ארצות הברית אינה נקייה מתופעות קשות של קיפוח ואפליה. ובכל זאת, הוא חש מספיק ביטחון לומר לבאי הוועידה ² רובם מאירופה ³ את הדברים הבאים:

הסכנה העיקרית המדאיגה כיום את ארצות הברית בהקשר של אירופה אינה נובעת לא מרוסיה ולא מסין ולא משום גורם חיצוני אחר. האיום העיקרי בא מבפנים, והוא מתבטא בעיקר בנסיגה של אירופה ממערכת ערכים יסודית (most fundamental values) שקשרה אותה אל ארצות הברית.

"עלינו", הוסיף ואנס, "לעשות יותר מאשר לדבר על ערכי הדמוקרטיה"; עלינו לחיות על פי ערכים אלה. רבים מאיתנו זוכרים היטב את ימי המלחמה הקרה, כאשר באירופה התנהלה מערכה בין תומכי הדמוקרטיה והחופש לבין כוחות הדיקטטורה והדיכוי. תומכי החופש והדמוקרטיה ניצחו בסופו של דבר במערכה. אבל כשאנו בוחנים את אירופה של היום ⁴ אי אפשר שלא לתהות מה קרה לצד שניצח במאבק.

בהמשך נאוו נתן ואנס דוגמאות לשחיקה בערכים הדמוקרטיים ובנורמות של שמירת חופש הביטוי באירופה. האירוע החמור ביותר בהקשר זה, כך ניתן להתרשם, התרחש ברומניה בדצמבר האחרון. בית משפט ברומניה, אומר ואנס, החליט לבטל את תוצאות הבחירות לנשיאות שנערכו זמן קצר קודם לכן.

הסיבה להחלטה זו נעוצה במידע שהגיע לשלטונות רומניה על "מעורבות מאורגנת היטב" (highly organised) של "גורם מדינתי" (state actor) לטובת מועמד עצמאי בשם קאלין גיאורגסקו (Călin Georgescu). מועמד זה, כך מסתבר, הביע התנגדות להמשך הסיוע הצבאי והמדיני לאוקראינה. הוא הבהיר כי אם ייבחר הוא יפסיק סיוע זה. אין צורך להכביר במילים. עמדה זו היא לצנינים בעיני ראשי האיחוד האירופי המפגינים עמדה עוינת כלפי רוסיה ומביעים תמיכה בלתי מסויגת באוקראינה ובמלחמתה ברוסיה. החשד במעורבות בבחירות, למותר לציין, נפל כמובן על רוסיה.

ואנס סיפר לשומעיו כי אישיות בכירה לשעבר באיחוד האירופי, ט'יארי ברטון (Thierry Breton), שר לשעבר בממשלת צרפת, "נשמעה מאושרת" (*sounded delighted*) נוכח פסילת הבחירות ברומניה. הוא אף טרח להדגיש שאם יתרחשו אירועים דומים (*if things don't go to plan*) בגרמניה, ניתן יהיה לבטל את הבחירות גם שם.

אפשר, כמובן, לגנות את המעורבות של רוסיה בבחירות, אמר ואנס. ואולם, תוהה ואנס, אם דמוקרטיה במדינה יכולה להתערער בגלל פעולות דיסאינפורמציה פה ושם במהלך מערכת בחירות, מתעוררת תהייה לגבי חוסנה של אותה דמוקרטיה. רומניה, יש להדגיש, היא מדינה חשובה בברית נאט"ו, ויש לה גבול ארוך משותף עם אוקראינה.

בגרמניה, טוען ואנס, נמנעות מפלגות המיינסטרים לשתף פעולה עם מפלגות הימין, ובראשן "אלטרנטיבה לגרמניה" (Alternative für Deutschland). בכך, הם מתעלמים מרצון הבוחר. המפלגות הגדולות, מוסיף ואנס, עושות ככל יכולתן כדי להצר את צעדיהן של מפלגות הימין: סוגרים להן תחנות שידור ומפעילים עליהן צנזורה. נבחרו ציבור שלהם מוחרמים, הגם שהם נהנים מדרגה גבוהה של אהדה ציבורית.

בגרמניה, אמר ואנס, מארגני הוועידה במינכן מנעו מצירים בפרלמנט המייצגים מפלגות פופוליסטיות, מימין ומשמאל, לומר את דברם בכנס. עוד בגרמניה, הוסיף ואנס, פשטה המשטרה על בתיהם של אזרחים שנחשדו בפרסום פוסטים אנטי-פמיניסטיים. כל זאת, במסגרת מאבק נגד מגמות מיזוגניות ברשתות החברתיות.

בהמשך הציג ואנס מקרים אחרים של פגיעה בדמוקרטיה ובחירויות הפרט באירופה:

- בבלגיה הודיע נציג האיחוד האירופי לאזרחים שבכוונת הממשלה לסגור מערכות של רשתות חברתיות במקרים של הפרת הסדר הציבורי (*during times of civil unrest*).
- בשוודיה הורשע לפני כמה שבועות פעיל נוצרי שהשתתף באירוע של שרפת ספרי קוראן. השופט קבע שחופש הביטוי בשוודיה אינו מעניק את הזכות לעשות מעשים הפוגעים באמונה הדתית של קבוצה דתית.
- בבריטניה הורשע גבר, פיזיותרפיסט במקצועו, על שהתפלל חרש ליד קליניקה להפלות. בסופו של דבר הסתבר כי הוא התפלל עבור בנו שלא שרד היריון. [1] הנתבע, קבע ואנס, נאלץ לשלם אלפי פאונדים על תפילתו.
- ממשלת סקוטלנד, אומר ואנס, שלחה התראות לאזרחים הגרים בקרבת קליניקות להפלה והבהירה להם שהם נמצאים במה שקרוי "safe access zones", ואפילו תפילה בתוך הבית עלולה להיחשב להפרת חוק.

ואנס מדגיש כי הרוחות הרעות של הגבלת חופש הדיבור קיבלו ממד לגיטימי גם בארצו, תחת ממשל ביידן. בתקופת כהונתו נעשה מאמץ להשתיק דעות שלא נראו כמשרתות את האינטרסים של הממשל באותה תקופת זמן. כך, למשל, נעשה ניסיון מקיף להשתיק את העובדה שמגפת הקורונה החלה במעבדה רפואית בסין; ממשל טראמפ, הדגיש ואנס, נחוש בדעתו לשנות תמונת מצב זו ולהרחיב את חופש הביטוי ככל האפשר. יש "שריף חדש בעיר", הדגיש ואנס.

"הדמוקרטיה", הזהיר ואנס, "לא תשרוד אם הדאגות של בני העם תיחשבנה לחסרות תוקף, וכאלה שלא צריך להביא אותן בחשבון". אם זו תהיה תמונת המצב באירופה, יבשת זו, כך משתמע מדבריו של ואנס, לא תהיה עוד רלוונטית עבור ארצות הברית (*there is nothing America can do for you*). ובמקביל, "גם אתם לא תוכלו עוד לסייע לאמריקה" (*nor for that*). (*matter is there anything you can do for the American people*).

על מדינות אירופה לדעת, הדגיש ואנס, שאם ימשיכו ללכת בדרך הנוכחית שהם הולכים בה, "זו

הדרך הבטוחה ביותר להרוס דמוקרטיה; כל השנים אומרים לנו שכל ההשקעות שלנו באירופה נועדו לשמירת הדמוקרטיה וחירויות הפרט. עכשיו אנו תוהים אם זה עדיין המצב".

כדי לחזק את דבריו הלכה למעשה בחר ואנס להיפגש לאחר נאומו עם מנהיגת הימין בגרמניה אליס ווידל (Alice Weidel). זו אותה מפלגה שרשויות השלטון בגרמניה, כך טוען ואנס, עושות הכול כדי להצר את צעדיה ולהגביל את חופש הפעולה שלה. במקביל סירב ואנס להיפגש עם הקנצלר שולץ, הגם שברור לו שגרמניה היא אבן יסוד באירופה ובברית נאט"ו.

ערב בואו למינכן התרחש אירוע הטרור במינכן שבו נדרסו עשרות אזרחים. ואנס ניצל זאת כדי להמחיש עד כמה שבויים ראשי האיחוד האירופי בתפיסות עולם נאיביות שאינן מאפשרות להם להילחם בעוצמה כנגד תופעת ההגירה הלא חוקית לאירופה, והטרור ההולך ומתעצם ביבשת: "כמה פעמים זה צריך לקרות", תהה ואנס, "כדי שאירופה תשנה כיוון ותשלב ידיים איתנו לכיוון חדש".

התגובות לנאום

נאומו של ואנס זכה לתהודה רבה במערכת הבינלאומית בכלל, ובאירופה בפרט. לדברי התוכחה הקשים של ואנס כלפי אירופה, יש להדגיש, התווספו צעדים המערערים את מעמדה של אירופה בזירה הבינלאומית, ובין השאר: א. סירובו, שהוזכר לעיל, של ואנס להיפגש עם הקנצלר שולץ; ב. הִדְרָתָן של אירופה ואוקראינה מהשיחות סביב סיום המלחמה באוקראינה; ג. קביעת מיקום "שיחות השלום" בין ארצות הברית ורוסיה, שלא כנהוג, מחוץ לאירופה (בסעודיה); ד. הטלת עיקר האשמה למלחמה על כתפיה של אוקראינה, בניגוד חד-משמעי לעמדת מרבית מדינות אירופה; ה. התבטאויות של הנשיא טראמפ המערערות את הלגיטימיות של זלנסקי כמנהיג אוקראינה; ו. הבהרת מזכיר ההגנה פיט הגסט' (Pete Hegseth) כי ביטחון אירופה אינו עומד עוד בראש סדר העדיפויות של ארצות הברית; ז. הבהרות גורמים בכירים בממשל כי נוכחות צבא ארצות הברית באירופה "אינה נצחית" (not forever).

נשיא גרמניה, וולטר שטיינמאייר (Walter Steinmeier), קבע שממשל טראמפ מייצג תפיסת עולם שונה מאוד מזו הרווחת באירופה. זו תפיסת עולם שמתעלמת מכללי משחק מגובשים שנבנו לאורך שנים; משותפויות אסטרטגיות הדוקות מזה מספר רב של עשורים. שותפויות אלה התבססו על יחסי אמון קרובים, שספגו עתה פגיעה קשה.

יו"ר ועידת הביטחון של מינכן, כריסטוף האוסגן (Christoph Heusgen) פרץ בבכי בעקבות נאומו של סגן הנשיא ארה"ב המבקר את מנהיגי אירופה. "עלינו לחשוש", הוא אמר, "שבסיס הערכים המשותף שלנו כבר אינו מקובל כבעבר".

האחראית על יחסי החוץ של האיחוד האירופי, קוג'ה קאלאס (Kaja Kallas), אמרה שבמקום לדון באיומים הגדולים על אירופה מצד רוסיה ואנס בוחר לפגוע בבעלי בריתו. "אנחנו לא ניסחף

אחרי מגמה זו".

שר ההגנה של גרמניה, בוריס פיסטוריוס (Boris Pistorius), אמר שהשוואת המשטר בגרמניה למשטרים דיקטטוריים אינה מקובלת (unacceptable), ואינה תואמת את תמונת המצב המוכרת לנו.

ראש ממשלת שוודיה בעבר, סטאפן לופואן (Stefan Löfven), קבע שמערכת היחסים הקרובה בין ארצות הברית ואירופה שהייתה קיימת לאורך עשורים רבים שוב אינה כפי שהייתה.

הנשיא טראמפ, יש להדגיש, נתן גיבוי מלא לדבריו של ואנס, וקבע שהם מבריקים (brilliant). אכן, קבע הנשיא, באירופה מאבדים את חופש הביטוי.

משמעויות לישראל

לאורך השנים אימץ האיחוד האירופי מדיניות מסויגת, לעיתים אף עוינת, כלפי ישראל. ראשי האיחוד הרבו למתוח ביקורת על מדינת ישראל בגין "יחס מפלה" כלפי הפלסטינים וערביי ישראל. רבים מהם חזרו והדגישו את החובה של מדינת ישראל לשמור על כללי המשפט הבינלאומי, כמובן בהתאם לסטנדרטים הנהוגים באירופה.

ביקורתו של ואנס על שמירת ערכי הדמוקרטיה וזכויות הפרט באירופה עשויה, קרוב לוודאי, "להנמיך את קומתם" של ראשי האיחוד האירופי. במקביל, היא תחליש את הלגיטימציה שיש להם למתוח ביקורת על מדינת ישראל ומידת מחויבותה לערכי הדמוקרטיה וחופש הפרט. זו בשורה טובה למדינת ישראל.

ראשי האיחוד האירופי, ולא מעט ממנהיגי אירופה, דחו באורח חד-משמעי את תוכנית טראמפ באשר לשיקומה של רצועת עזה. כידוע, תוכנית זו מקובלת גם על מדינת ישראל. לאחרונה הם הבהירו שוב שעל ישראל מוטלת החובה לאפשר לתושבי עזה לשוב לבתיהם. מנקודת מבט זו החלשת היחסים בין ארצות הברית ואירופה מעניקה לארצות הברית חופש תמרון גדול יותר בעיצוב מדיניותה בסוגיה המזרח-תיכונית. זו בהחלט נקודה חיובית מבחינתה של מדינת ישראל.

הממשל החדש של טראמפ, כך מסתבר, מייחס משמעות רבה לסוגיות ערכיות² מחויבות למשטר דמוקרטי וזכויות הפרט. הוא רואה בכך חלק מהחוסן הלאומי של מדינה ומרכיב חשוב בעיצוב יחסה של ארצות הברית כלפיה. נאומו של ואנס מצביע על כך שהממשל בוחן את "ממד הדמוקרטיה" באירופה בזכוכית מגדלת. הוא מודע לפרטי פרטים של אירועים הקשורים בסוגיה זו. אם כך הוא נוהג לגבי אירופה, יש להניח שגם את החברה הישראלית הוא יבחן באותן אמות מידה. עלינו אפוא להקפיד על "קלה כחמורה" בסוגיות אלה אם ברצוננו לשמר את מערכת היחסים ההדוקה עם ארצות הברית.

[1] שר החוץ הבריטי לשעבר טען שאותו אדם שנעצר התבקש על ידי המשטרה לעזוב את

המקום במשך כשעה וחצי, ורק לאחר שסירב הוא נעצר. לורם איפסום דולור סיט אמט,
קונסקטורר אדיפיסינג אלית לפרומי בלוף קינץ תתיח לרעת. לת צשחמי צש בליא, מנסוטו צמלח
לביקו ננבי, צמוקו בלוקריה.